

Др Војислав Станимировић*

НОВИ ПОГЛЕД НА ХАМУРАБИЈЕВ ЗАКОНИК (I део)

Текст садржи први потпуни превод Хамурабијевог законика на српски језик, јер обухвата са одговарајућим ознакама и превод тридесетак реконструисаних норми, које су у оригиналном тексту избрисане (чл. 66-99), што досадашњи српски преводи нису нудили. Имајући у виду и најновија открића у вези с овим закоником (Хазор), уз прилагођени превод најважнијег клинописног законика дају се и исцрпна иновирани објашњења. Она задиру у неке проблеме везане за поједине његове прописе и најзначајније новине које је Хамурабијева законик унео у правни живот. Аутор покушава да из новог угла сагледа и његову сложјену природу. Јединствено преплитање обичаја и закона, као два суштински различита правна извора, природа Законика, који се налази између законика у ужем смислу те речи и збирке пресуда, као и значајне промене које доноси у области социјалне политике, у пуној мери показују колико савремена правна култура дугује сумерској академској правној традицији, чији је он један од потомака, мада не и најстарији, како се дуго веровало.

Кључне речи: *Хамурабијева законик (српски превод). Правни извори. Закон и обичај. Вавилон. Сумерско академска правна традиција.*

1. УВОД

Крајем јула 2010. године објављено је да је у северном Израелу, у Хазору, археолошки тим Хебрејског универзитета у Јерусалиму открио два дела глинене таблице чији садржај одговара стилу Хамурабијевог законика.¹ И ова два малена фрагмента из XVIII или XVII века пре нове ере, који стају на половину длана, осим што

* Аутор је доцент Правног факултета Универзитета у Београду, woja@ius.bg.ac.rs.

¹ <http://www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/138788>. Вест је објављена 26. јула 2010. године. Археолошка ископавања у Хазору предводе проф. др Амнон Бен Тор (*Ben Tor*) и проф. др Шарон Цукерман (*Zuckerman*). Ова два пронађена до

су афирмисали хипотезу о Хазору као месту где је цветала велика школа преписивача у доба Вавилонског царства, још једном су указали на широку распрострањеност и популарност Хамурабијевог законика у време његовог важења, али и на његов далекосежни утицај на светску правну и културну баштину.

Шести владар I династије Старог вавилонског царства, Хамураби, пред крај своје владавине,² која је, према данас преовлађујућем становишту у науци, трајала од 1792 – 1750. године пре н. е.,³ донео је своје законе. Они сачињавају најбоље сачувани и најдужи законик Старог века, осликавајући једну високо развијену цивилизацију,⁴ као најзначајнији изданак богате сумерско-акадске кунеиформне правне традиције.⁵ Бројне новине које у право уводи и одлучност Хамурабија да успостави „правну државу“, овом енергичном владару обезбедили су почасно место међу законодавцима Старог века. Пролог и епилог овог законика показују велику тежњу цара, кога су „богови изабрали и надахнули законима“, да небеску праведност спроведе у својој држави и да својим личним примером владавине истраје на древном принципу правичности.⁶

кумента поверена су на обраду проф. др Вејну Хоровицу (*Wayne Horowitz*) који је први указао да по свом стилу фрагменти одговарају Хамурабијевог законика.

² Према мишљењу неких аутора Законик је донет током 39. године његове владавине, вид. Gwendolyn Leick, *The Babylonians*, London New York 2003, 36.

³ Другачије становиште износи Raymond Westbrook, „The Nature and Origins of the Twelve Tables“, *Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte* 118/1988, 84–85. Хамурабијев законик смешта у 1680. годину пре нове ере. Додуше, касније је и он напустио ово становиште приклонивши се већини, вид. Raymond Westbrook, „Old Babylonian Period“, *A History of Ancient Near Eastern Law*, I (ed. R. Westbrook), Leiden 2003, 361. Од новијих радова више о Хамурабију вид. Marc Van de Mieroop, *King Hammurabi of Babylon*, Malden Oxford Carlton 2005; Levin Judith, *Hammurabi*, New York 2009.

⁴ Отуд неки писци овај законик називају *a charter of Babylonian kingship* (G. Leick, 36).

⁵ Виктор Корошец, „Садашње стање проучавања правних извора писаних клинастим писмом“, *Анали Правног факултета у Београду* 1/1957, 18–33; исти, „Le Code de Hammurabi et les droits antérieurs“, *Revue internationale des droits de l'antiquité* 8/1961, 11–27. Он потврђује тезу Кошакера (Paul Koschaker, *Rechtsvergleichende Studien zur Gesetzgebung Hammurapis, Königs von Babylon*, Leipzig 1917, 1) о утицају и сумерског, али и акадског права на Хамурабијев законик. Указује да је, између осталог, трипартитна подела на пролог, прописе и епилог, сумерски изум, преузета из Ур Намуовог и Законика Липит Иштара (а ње нема у акадском Ешнунском за конику, нити у Хетитском и Асирском законика), док је породично и брачно право регулисано по угледу на акадско право (14–15). У том смислу може се сматрати да Хамурабијев законик представља један од најстаријих примера правних трансплантата, вид. Алан Вотсон, *Правни транспланати*, (превод с енглеског С. Митровић), Београд 2000, 47; исти, „Право у књигама, закону и стварности: упоредноправни поглед“, *Анали Правног факултета у Београду* 2/2007, 5.

⁶ Gwendolyn Leick, *A Dictionary of Ancient Near Eastern Mythology*, New York 1998, 36; Leo A. Oppenheim, *Ancient Mesopotamia*, Chicago London 1977, 158.

Његови прописи били су уклесани на камене стеле и постављени у свим важнијим градовима царства. На сачуваној стели од диорита високој 2,62m, поред пролога и епилога (који заједно заузимају око пет колумни текста, од укупно 41 колумне), налазило се близу 300 законских одредби. Она је красила Мардуков храм у Сипару,⁷ а одатле је, као ратни плен, еламитски владар Шутрук-Нахунт I, пренео у своју престоницу Сузу.⁸ На самом почетку XX века стелу је открио француски тим археолога предвођен Жан-Жак де Морганом, пренео је у Париз и сместио у Лувр, где се и данас налази. Чињеница да су касније на истом налазишту пронађени остаци бар још две стеле које су садржавале прописе Хамурабијевог законика, сведочи о томе колико су чак и древни пљачкаши, попут дивљег владара Елама, високо ценили споменике сумерско-акадске правне традиције и са дужним поштовањем се односили према њима.

Нажалост, у данашње време је целокупно културно наслеђе Месопотамије изложено великом страдању услед сукоба који су 2003. године започели у Ираку. Према расположивим подацима,⁹ велики број археолошких локалитета је уништен и/или опљачкан ради илегалне препродаје, а праве размере овог разарања је веома тешко утврдити.¹⁰ Међу локалитетима који су страдали, а који су на неки начин везани за Хамурабијев законик, су и Вавилон, Ларса, Лагаш, Ериду и Адаб (Бисмаја).¹¹ Оружје и црно тржиште неповратно су разорили културно благо Месопотамије. Судбина оличена у лику бескрупулозних освајача и грамзивих оскрнавитеља, која као проклетство још од времена Новог царства прати Египат, у XXI веку

⁷ Вид. фн. 40

⁸ Суза је била еламитска престоница и налазила се у данашњем Ирану, између река Каркех и Дез, југоисточно од Вавилона. Један од најстаријих градова света, чија старост сеже до 4000 године пре н. е., разорио је асирски цар Асурба нипал, 639. године пре н. е. Град је крајем VI и почетком V века пре н. е. обновио персијски владар Дарије I и учинио га је својом омиљеном резиденцијом знамом и Херодоту, али је обновљени град страдао у пожару за владавине Артаксеркса I, средином V века пре н. е.

⁹ Пројекат *The Iraq War and Archeology* (IWA) су кроз исцрпне прегледе извештаја о изгубљеним културним добрима сачинили Институт за оријенталне студије Универзитета у Бечу (<http://iwa.univie.ac.at/site.html>), Универзитет у Оксфорду (<http://users.ox.ac.uk/~wolf0126/rebuild.html>) и Оријентални институт Универзитета у Чикагу (<http://oi.uchicago.edu/OI/IRAQ/iraq.html>).

¹⁰ О једном пожртвованом покушају да се то учини, вид. Elizabeth C. Stone, „Patterns of Looting in Southern Iraq“, *Antiquity* 82/2008, 125 138.

¹¹ Вид. извештај UNESCO о уништавању Вавилона из 2009. године (*Final report on Damage Assesment in Babylon*, unesdoc.unesco.org/images/0018/001831/183134e.pdf), као и извештај Британског музеја о стању локалитета у Ираку (*An Assesment of Archeological Sites in June 2008: An Iraqi British Project*, www.britishmuseum.org/pdf/Iraq%20Report%20with%20images.pdf), укључујући Ларсу, Лагаш, Ериду и Адаб (Бисмају).

снашла је подручје некадашње Месопотамије. Управо због оваквог односа према непроцењиво вредној културној баштини древне Месопотамије, када је умесно запитати се да ли ће се уопште више проналазити нови правни споменици, и да ли је откриће у Хазору можда лабудова песма докумената повезаних са Хамурабијевим закоником, нова тумачења већ познатих споменика су неопходна, како би се огромно правно и културно благо сачувало макар у свести научне заједнице.

Хамурабијев законик дешифровао је и 1902. године превео на француски језик Шел (*Scheil*).¹² Потом је био преведен на енглески¹³ и немачки језик.¹⁴ Већ тада су чланови Хамурабијевог законика, ради прегледности, означени бројевима који не постоје у оригиналу. У међувремену, од открића у Сузи до данас, пронађено је на десетине преписа и делова Хамурабијевог законика, разних коментара, позивања на законик, итд.¹⁵ Неки од њих потичу из времена наследника Хамурабија, док су неки настали чак хиљаду година касније. Пошто је са стеле, која се чува у Лувру и која је остала до данас основ сваког превода Хамурабијевог законика, намерно избрисан један део чланова, вероватно са намером да се на њихово место уклешу нови, другачији прописи (а, према старијим тумачења, као израз мржње освајача), захваљујући поменутих открићима могуће је реконструисати многе од недостајућих чланова. У науци је дуго остало спорно на који начин означити недостајуће чланове. Због тога је изузетно значајан подухват Марте Рот, која је сакупила све до тада познате одломке преписа Хамурабијевог законика, али и најважнијих осталих пронађених кодификација са тла Месопотамије, све преводе на енглески језик¹⁶ и све друге најзначајније преводе, уредила и на

¹² Vincent Scheil, *La loi de Hammurabi*, Paris 1902.

¹³ Иако је већ 1903. године Кук писао о Хамурабијевог законнику (Stanley A. Cook, *The Laws of Moses and the Code of Hammurabi*, London 1903), први енглески превод појавио се годину дана касније (Robert Fransis Harper, *The Code of Hammurabi, King of Babylon*, Chicago 1904).

¹⁴ Josef Kohler, Felix Ernst Peiser, *Hammurabis Gesetz*, Leipzig 1904 1910; Hugo Winkler, *Die Gesetze Hammurabis Königs von Babylon, um. 2250 v. Chr. Vierte verbesserte Auflage*, Leipzig 1906.

¹⁵ Једна од најпотпунијих копија уклесана на глиненој плочици чува се у Музеју древног Оријента, који се налази у склопу Археолошког музеја у Истанбулу (*room 5, inv # Ni 2358*).

¹⁶ Од важнијих превода Хамурабијевог законика и пронађених фрагмената, поред поменутих, вид. и Anton Deimel, *Codex Hammurabi, textus primigenius*, Rome 1930; Jorgen Laessøe, „On the Fragments of the Hammurabi Code“, *Journal of Cuneiform Studies* 4/1950, 173 187; André Finet, *Le Code de Hammurapi*, Paris 1973; Riecke Borger, „Babylonisch Assyrische Lesestücke“, I II, *Analecta Orientalia* 54, Rome 1979; Claudio Saporetti, „Le leggi della Mesopotamia“, *Studi e manuali di archeologia* 2, Firenze 1984; Veysel Donbaz, Herbert Sauren, „Ni 2553 + 2565. A Missing Link of

прегледан начин приказала и означила редове у колумнама и законске прописе, тако да њено дело данас чини незаобилазно штиво за сваког правног историчара, те је послужило и као основ овог новог српског превода.¹⁷

Први превод Хамурабијевог законика на српски језик појавио се 1925. године. Према Винклеровом (*Winkler*) преводу законика на немачки, професор Београдског универзитета, Чедомир Марковић, сачинио је свој превод, који је своје место нашао и у много година касније издатим *Одабраним изворима из опште историје државе и права*.¹⁸ Потом је, 1985. године, Марко Вишић, према Миковом (*Meek*) енглеском преводу, начинио свој српски превод.¹⁹ Последњих година појавио се и хрватски превод, рађен према енглеском преводу Драјвера и Мајлса (*Driver and Miles*), дајући упоредо и њихову транслитерацију акадског текста.²⁰ На крају, споменимо и „комерцијални“ српски превод Хамурабијевог законика који је недавно сачинио Обрад Полић, у издању издавачке куће *Утопија*, чије име као да је предодредило његову судбину.²¹ Преводац је назначио да му је као изворник послужио Кингов превод [у књизи дословце стоји: *L. W. King* (приређивач), *The Code of Hammurabi*]. Не само да се овом брзоплетом и трапавом издању поткрала и штампарска грешка у навођењу изворника, те уместо *of* стоји *od* (што би можда могло да помогне несрећним читаоцима да лакше схвате чији је *Code* у питању), већ се од грбавог почетка иде ка још грђем крају. Нема навођења ни места, ни године издања изворника. У сваком случају, наведени „приређивач“ *L. W. King* у ствари је преводац Хамурабијевог законика на енглески језик. Први пут превод је објављен 1915. године и допуњен је коментарима Чарлса Хорна (*Charles F. Horne*) за потребе XI издања *Encyclopaedia Britannica*. Необично је да је од свих превода Хамурабијевог законика на ен-

the Hammurabi Law Code“, *Orientalia Lovaniensia Periodica* 1991, 5 28. Један од последњих превода, Н. Dieter Viel, *The Complete code of Hammurabi*, I II, Munich 2005, доживео је врло негативну рецензију, вид. Magnus Widell, „Review of *The Complete code of Hammurabi*“, <http://elanguage.net/blogs/booknotices/?p=15>.

¹⁷ Martha T. Roth (ed.), „Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor“, Atlanta 1997².

¹⁸ Љубица Кандић, *Практикум из опште историје државе и права (Одабрани извори)*, Београд 1968 (од 1977. године бројна наредна издања носе назив *Одабрани извори из Опште историје државе и права*).

¹⁹ Марко Вишић, *Законици древне Месопотамије*, Београд 1985, 121-144; Theophile J. Meek, „The Code of Hammurabi“, *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, Princeton 1969, 163-80.

²⁰ Шефко Куртовић, *Хрестоматија Опће новејести права и државе*, I, Загреб 2005, 10-111; Godfrey R. Driver, John C. Miles, *The Babylonian Laws*, II, Oxford 1955.

²¹ *Хамурабијев законик* (превод с енглеског О. Полић), Београд 2005.

глески језик баш овај, скоро сто година стари/застарели превод, најлакше пронаћи на Интернету,²² те је то, чини се, и највероватнији пут како је до њега, без муке, дошао Полић. Исти, Кингов превод, последњи пут је штампан без коментара 2007. године, тако да је и до њега могло лако да се стигне, али би у том случају ваљда били наведени место и година издања или издавач (*Biblio Bazaar*). Наравно, поводећи се за изворником, у преводу нема ни помена о члановима који недостају стели из Лувра, нити се у складу са савременим сазнањима исправљају грешке присутне у ранијим енглеским преводима. Превод прате веома штуром објашњења која читаоцу не пружају готово никакво ново сазнање.²³ Ни на почетку, нити на крају, није дат никакав коментар, што је можда и боље, ако се узме у обзир да се на задњој корици налази кратак текст који би требало да привуче потенцијалне купце, у коме се може прочитати и ово: „Вавилонски владар Хамураби познат је по зборнику закона који се сматра првим закоником у људској историји“. То је, наравно, ноторно нетачно, јер су пронађени знатно старији Ур-Наму, Липит Иштар и Ешнунски законик, о чему је одавно на српском писао Корошец.²⁴ У наставку сазнајемо да „у законнику се одређује циљ државне управе и закона, организација државе (о којој, иначе, нема ни речи у законнику, прим. В. С.), сталешка подела, својина, „договинско-правни односи“, казнено-правна заштита, „процедура судског поступка“, односи у породици“, итд. Оно што можда највише забрињава у овом потпуном издавачком промашају је чињеница да је као његова стручна редакторка наведена Данијела Стефановић, која је, без сваке сумње, можда наш најбољи познавалац Старог истока.

Све у свему, захваљујући напору Марте Рот, данас је заокружен досадашњи труд у реконструкцији Хамурабијевог законика и чини се да су до сада најпрегледније попуњени недостајући чланови (од 66 до 99). Имајући у виду чињеницу да је, за сада, још увек немогуће у потпуности по бројевима реконструисати недостајуће чланове, у овом преводу који прати логику Марте Рот, недостајући

²² Иако застарео, Кингов превод је, између осталог, зачудо нашао своје место у понуди старих правних текстова који су доступни на сајту једног од најпрестижнијих правних факултета данашњице, што довољно илустративно сведочи о смањеном истраживачком занимању за правну историју, вид. http://avalon.law.yale.edu/subject_menus/hammenu.asp, Yale Law School, Lillian Goldman Law Library, The Avalon Project *Documents in Law, History and Diplomacy*.

²³ Многи поменути појмови у листи објашњења остали су без ма каквог појашњења, храмови из различитих градова или посвећени различитим боговима једноставно су преведени само као храм, Ашур се помиње као асирски бог, али не и као прва престоница Асирије, Нингирсу је преведен као бог заштитник без икаквог даљег одређења чији је заштитник био, итд.

²⁴ Виктор Корошец, „Садашње стање проучавања правних извора писаних клинастим писмом“, *Анали Правног факултета у Београду* 1/1957.

чланови су уместо бројева означени словима. Заграде које претходе сваком пропису и које прате и пролог и епилог су ознаке колумни и редова најважнијих извора (пре свега стеле из Лувра, али и других) и оне су први пут дате у нашој литератури као неопходно средство за што прецизније цитирање извора. Неки чланови су, у складу са новим сазнањима везаним за академски језик, новим преводом умногоме измењени. Поред тога, овај превод прате и напомене које, осим што дају неопходна појашњења (која су до сада изостајала) не само правницима, историчарима, студентима, већ и свим знатижељним читаоцима, указују и на најважније одлике законика и новине које је он унео у право. Поврх тога, на одређеним местима ће, указујући на нека још увек спорна места у науци, бити учињен додатни напор да се она сагледају и у светлу нових хипотеза (што ће поједине напомене нужно учинити несразмерно опширнијим од других). Сам превод представља покушај да се што је могуће верније очува изворна логика вавилонског законодавца, и да се, свесно се понекад удаљавајући од прецизних, данас општеприхваћених правних израза, крути, правнички речник, замени, чини се, подобнијим, мада и неретко архаичнијим изразима. Имајући на уму чињеницу да је Хамурабијево време, ма колико било напредно, још увек било два миленијума удаљено од првих прецизних правних дефиниција дигнутих на ниво апстракције које срећемо у делима појединих римских правника (иако су се и они углавном устезали од уопштавања, заокупљени правном праксом, а не теоријом), овај превод је настојао да се изрази појмовима прихватљивим и блиским људима тог доба.

2. ХАМУРАБИЈЕВ ЗАКОНИК (ПРЕВОД)

(Пролог)

(I 1 – 26) Када врховни бог Ану,²⁵ старешина Анунаку божанстава,²⁶ и Енлил,²⁷ господар неба и земље, који одлучује о судби-

²⁵ Ану, Ан отац богова сумерског пантеона, месопотамски бог неба, рајски господар, заповедник осталим боговима. Његови синови били су Еа и Енлил. Жребом је било одређено да Еа влада водом, а Енлил тлом. Ану је задржао власт над небесима. О месопотамским божанствима више G. Leick, *passim*; Jeremy Black, Antony Green, *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia*, Austin 2003; Samuel Henry Hooke, *Middle Eastern Mythology*, Dover 2004.

²⁶ Анунаку, Anunnaki, Anunna пантеон сумерских, академских и вавилонских божанстава. Првобитно значење је било: *они који су краљевске крви*. Касније, овај термин се односио на пантеон подземних богова, док се Игигу божанства везују за небеса.

²⁷ Енлил млађи син бога Ануа, сумерски бог олује и ветра, настао из уздаха олакшања који је испустио Ану после вођења љубави са Ки, богињом Земље. Био

ни земље, доделише врховну власт над људима богу Мардуку,²⁸ прворођеном сину бога Ее,²⁹ уздигавши га међу Игигу божанствима,³⁰ ословљавајући град Вавилон његовим узвишеним именом и учинивши га престоницом све четири стране света, основаше за њега краљевство темеља постојаних попут неба и земље.

(I 27 – 49) У то доба, богови Ану и Енлил, да бих се изборио за добробит људи, зазваше ме именом мојим: Хамураби – мене, побожног владара, пуног страхопоштовања према боговима, да учиним да правда превлада на земљи, да уништим развратне и зле, да спречим јаке да науде слабима, да се као бог сунца, Шамаш,³¹ винем изнад људи и обасјам земљу.

(I 50 – 62) Ја сам Хамураби, пастир, кога одабра бог Енлил, онај који обасипа богатством и обиљем, који до савршенства чини све за град Нипур,³² (кога зову) споном неба и земље, смерни старатељ храма Екура,³³

је протеран из Дилмуна, резиденције богова, у подземни свет, зато што је силовао богињу Нинлил, али му је касније био допуштен повратак. Сумери су га обожавали као бога земљорадње, јер су веровали да их је опскрбио најважнијим ратарским алаткама. Можда управо због те везе коју је, силом прилика, остварио између небеса и подземног света, веровало се да поседује Таблице судбине и да оне представљају извор његове моћи. Био је заштитник града Нипура.

²⁸ Мардук врховни бог Вавилонца, заштитник града Вавилона, син бога Ее, а његове бројне моћи повезиване су са водом, вегетацијом, плодношћу, правдом и магијом.

²⁹ Еа акадско божанство, прворођени син бога Ануа, а отац бога Мардука. Био је бог воде, мудрости, занатства и живота, бог створитељ. Створио је и првог човека, Адапа, од крви и иловаче, и дао је људима ватру. Познат је и под сумерским називом Енки. Био је заштитник града Еридуа.

³⁰ Игигу пантеон божанстава који се обично повезује са небом. Веровало се да се људима приказују као звезде. Међутим, Блек и Грин (*Black and Green*) сматрају да се овај термин у време Старог вавилонског царства односио на *decem великих богова* Вавилона, чему иде у прилог и значење које се може извући из Хамурабијевог законика.

³¹ Шамаш бог сунца и правде у Вавилону. Познат је и под сумерским именом Уту. Веровало се да оштрим сечивом одваја истину од лажи. На врху стеле која се чува у Лувру, у коју је урезан Хамурабијев законик, налази се рељеф који приказује бога Шамаша који седи на божанском престолу и Хамурабију предаје за коник. Тиме је законнику прибављено божанско порекло, а пролог и епилог законика требало је да му дају и божанску снагу и обезбеде бесмртност. Ваља напоменути да има и другачијих тумачења овог рељефа. Једно од њих износи Henry William Frederick Saggs, *Everyday Life in Babylonia & Assyria*, New York 1965, 137, који сматра да је ту приказан бог Сунца, који је истовремено и бог Правде, како прима омаж од краља Хамурабија.

³² Нипур (данашњи Нуфар) се налазио у средишњем делу Вавилона. Био је под заштитом бога Енлила.

³³ Екур храм бога Енлила у Нипуру

(I 63 – II 1) способни краљ, обновитељ Еридуа,³⁴ онај што прочисти обреде светилишта Еабзу;³⁵

(II 2 – 12) онај који потчини све четири стране света, који увелича славу Вавилона, који весели срце свог божанског господара Мардука, (онај) чији су дани посвећени Есагил³⁶ храму;

(II 13 – 21) семе племените краљевске лозе, коју створи бог Син,³⁷ онај који обдари град Ур,³⁸ смиран и надарен, онај који засу изобиљем храм Егишнугал;³⁹

(II 22 – 31) разборити владар, покоран богу Шамашу, силни, онај који постави темеље граду Сипару,⁴⁰ који огрну зеленилом свето здање богиње Аје,⁴¹ ко учини чувеним Ебаварски храм,⁴² налик рајском пребивалишту;

(II 32 – 36) ратник, који исказа милост и (поштеди) град Ларсу,⁴³ који обнови Ебаварски храм у славу свог савезника, бога Шамаша;

(II 37 – 47) господар који је препородио град Урук,⁴⁴ (јер) је обезбедио воде у изобиљу за свој народ, онај који високо издиже врх храма Еане,⁴⁵ који засу задивљујућим даровима богове Ануа и Иштар;⁴⁶

³⁴ Ериду град у јужној Месопотамији, данашњи Абу Шахрен, под заштитом бога Енкија (акадског Ее).

³⁵ Еабзу храм бога Енкија у Еридуу.

³⁶ Есагил храм *Храм који диже своју главу*, храм у Вавилону посвећен богу Мардуку, библијска Вавилонска кула.

³⁷ Син Суен, акадски бог месеца, син Енлила и Нинлил. Заштитник града Ура. Познат је и под сумерским именом Нана.

³⁸ Ур данашњи Тел ал Мукајар, један од најстаријих и најважнијих сумерских градова. Био је под заштитом Нане, бога месеца.

³⁹ Егишнугал *Кућа испуњена месечином*, храм посвећен сумерском богу Нани (акадском Сину) у Уру.

⁴⁰ Сипар данашњи Тал Абу Хаба, град у северној Месопотамији, чији су заштитници били бог Шамаш и његова супруга Аја. Стела из Лувра на којој је укле сан Хамурабијев законик потиче управо из Сипара одакле је као ратни плен пренета у еламитску престоницу, Сузу.

⁴¹ Аја Ауа, богиња сванућа, божанска супруга Шамаша.

⁴² Ебаварски храм *Кућа врховног судије света*, *Бела кућа* или *Кућа јарког светла*, назив за храмове посвећене богу Шамашу и богињи Аји у Сипару и Ларси.

⁴³ Ларса данашња Синкара, град у јужној Месопотамији.

⁴⁴ Урук данашња Варка, град на југу Вавилона, под заштитом бога Ануа и богиње Иштар.

⁴⁵ Еана *Рајски дом (бога Ануа)*, храм богиње Иштар који се налазио у Урку.

⁴⁶ Иштар богиња љубави, рата и плодности, Вечерња звезда, једно од омиљених месопотамских божанстава, по утицају и популарности налик египатској богињи Изиди. Позната је и под сумерским именом Инана.

(II 48 – 54) (онај који се) заштитнички наткрилио над земљом, који окупи заједно раздором поцепане народе града Исине, раскошно снабде Егалмашки храм;⁴⁷

(II 55 – 67) змај међу краљевима, вољени брат бога Забабе,⁴⁸ онај који је населио (град) Киш,⁴⁹ сјајем окружио светилиште Еметеурсаг,⁵⁰ онај који је принео величанствене жртве богињи Иштар, онај који је преузео (управљање и) бригу о храму Хурсагкалама;⁵¹

(II 68 – III 6) (онај који) хвата непријатеље својом мрежом, чији пратилац, бог Ера,⁵² му допусти да пригрли све за чим му срце жуди, онај који оснажи град Куту,⁵³ који увећа богатство храма Емеслам,⁵⁴

(III 7 – 16) јаросни дивљи бик који пробада роговима своје душмане, миљеник бога Тутуа,⁵⁵ онај који ликујућим начини град Борсипу,⁵⁶ онај понизни који не направи ниједан пропуст старајући се о светилишту Езида,⁵⁷ (обитавалишту) бога краљева;

(III 17 – 23) онај који је преплављен мудрошћу, који створи плодно земљиште града Дилбата,⁵⁸ који препуни складишта жита за моћну богињу Ураш;⁵⁹

(III 24 – 35) господар, достојан жезла и круне којима га награди мудра богиња Мама⁶⁰, онај који осмисли уређење града

⁴⁷ Егалмашки храм храм посвећен богињи Гули у Исини. Гула је била богиња лечења, чије име, а уједно и титула значи: *Велика*. У сумерској верзији легенде о великом потопу, Гула је удахнула живот људској врсти после потопа.

⁴⁸ Забаба бог ратник. Заштитник града Киша.

⁴⁹ Киш данашњи Тал ал Ухемир, град у средишњој Месопотамији, чији је заштитник био бог Забаба.

⁵⁰ Еметеурсаг *Кућа која пристаје Јунаку*, светилиште бога Забабе у Кишу.

⁵¹ Хурсагкалама храм богиње Иштар у Кишу.

⁵² Ера месопотамски бог куге, уништења и пошаста. Заштитник града Кутуа.

⁵³ Куту данашњи Тал Ибрахим, град у средишњој Месопотамији, чији је заштитник био бог Ера.

⁵⁴ Емеслам назив за храмове бога Ере у Кутуу и Машкан шапиру.

⁵⁵ Туту заштитник града Борсипе, у близини Вавилона, један од Анунаку божанстава.

⁵⁶ Борсипа данашњи Бирс Нимруд, град у централној Месопотамији, чији је заштитник био бог Набу

⁵⁷ Езида *Кућа праведности*, светилиште посвећено вавилонском богу мудрости и писма, Набуу, које се налазило у Борсипи.

⁵⁸ Дилбат данашњи Тал Дулајхим, град у средњој Месопотамији.

⁵⁹ Ураш сумерска богиња земље, једна од супруга бога Ануа, мајка богиње Нининсине, бака Гилгамеша. Заштитница града Дилбата.

⁶⁰ Мама Мамиту, Маммету, Маммиту, богиња мајка, богиња судбине, про роштва и предвиђања будућности, која зна животни ток, прошлост и судбину сваког живог створа.

Кеша,⁶¹ који пробрану чисту⁶² храну принесе на жртву богињи Нинту,⁶³

(III 36 – 46) правични судија, племенити, онај који подели пашњаке и појилишта градовима Лагашу⁶⁴ и Гирсуу,⁶⁵ који дарова мноштво хране за Енину храм;

(III 47 – 54) онај који је поробио непријатеље, вољени (богиње Иштар), способни, који обистињује пророчанства града Забала,⁶⁶ који милује срце богиње Иштар;

(III 55 – 64) чистокрвни принц, чије молитве услишује бог Адад,⁶⁷ јер му он умирује срце, херој града Каркаре,⁶⁸ онај који је долично опремио храм Еудгалгал;⁶⁹

(III 65 – 69) владар који је улио (нови) живот граду Адабу,⁷⁰ надзиратељ храма Емаха;⁷¹

(III 70 – IV 6) господар краљева, ратник коме нема равног, онај који дарова живот граду Машкан-шапиру,⁷² који опскрби мноштвом врела Емеслам храм;

(IV 7 – 22) разборити, онај који све уређује, који је овладао свом мудрошћу, онај који је народ града Малгиума⁷³ поштедео истребљења, изобиљем обдаривши њихова станишта, који нареди да се довека

⁶¹ Кеш град у средњој Месопотамији, још није откривено где се тачно налазио, мада се претпоставља да је био у близини града Адаба.

⁶² Чисту у религијском, обредном смислу, попут *кошер* хране код Јевреја.

⁶³ Нинту један од синонима за богињу Мама, богиња створитељка. Према легенди, помогла је при стварању људи, јер је од праискоנסке глине којој су удахнуле живот материце богиња украдала четрнаест парчића и поређала их, седам на леву страну, а седам на десну, и од њих је настало првих седам парова људи.

⁶⁴ Лагаш данашња Ал Хиба, престоница истоимене државе.

⁶⁵ Гирсу данашњи Тело, варош у којој се налазио храм Енину, посвећен божанству Нингрису, које је штитило град Лагаш.

⁶⁶ Забала данашњи Тал Избех.

⁶⁷ Адад вавилонски бог грома, невремена и кише, сумерски Ишкур, каанански Хадад.

⁶⁸ Каркара град чији је заштитник био бог олује, Адад.

⁶⁹ Еудгалгал *Кића јаросних олуја*, храм посвећен богу Ададу, у Каркари.

⁷⁰ Адаб један од најранијих сумерских градова, који је, вероватно, Хамураби обновио, савремена Бисмаја, у Ираку, град који је претрпео велика страдања и који је тешко похаран током рата 2003. године.

⁷¹ Емах храм богиње мајке Нинмах, у Адабу.

⁷² Машкан шапир данашњи Тал Абу Дувари, на реци Тигру.

⁷³ Малгиум још увек неоткривени град који се налазио на источној обали Тигра, град који се није добровољно предао Хамурабију, већ је пружио жесток отпор све док није био освојен. Штитили су га бог Енки и његова божанска супруга Дамкина.

приносе дарови у храни богу Енкију⁷⁴ и богињи Дамкини,⁷⁵ који величају његово краљевање;

(IV 23 – 31) вођа краљева, који је покорио насеобине дуж Еуфрата под пророчанским надахнућем бога Дагана,⁷⁶ његовог створитеља, који показа милост за народе Марија⁷⁷ и Тутула;⁷⁸

(IV 32 – 44) смерни принц, који осветла образ богу Тишпаку,⁷⁹ (онај који) приреди свете гозбе у част бога Ниназуа,⁸⁰ онај који је одржао народ свој у време невоља и патњи, који му је осигурао мирне домове у срцу Вавилона;

(IV 45 – 52) пастир народа, чија су дела угодна богињи Иштар којој посвети храм Еулмаш⁸¹ у средишту града Акада;⁸²

(IV 53 – 58) који заговара истину, који исправним путем води свој народ, повративши добростивог бога-заштитника граду Аштуру;⁸³

(IV 59 – 63) онај који угуши бунтовнике, владар који је увео обреде у част богиње Иштар у светилиште Емесмес⁸⁴ у граду Ниниви;⁸⁵

(IV 64 – V 13) понизни, у непрекидној молитви свим великим божанствима, потомак Суму-ла-Ела,⁸⁶ моћни наследник Син-мубалита,⁸⁷ изданак вечне краљевске лозе, силни краљ, сунчев диск над Вавило-

⁷⁴ Енки код Сумера бог створитељ, изворно бог заштитник града Еридуа, код Акађана постаје Еа.

⁷⁵ Дамкина код Сумера позната под називом Дамгалнуна, богиња мајка, су пруга Енлила, код Акађана постаје Дамкина, супруга Енкија (Ее), мајка Мардукова.

⁷⁶ Даган аморитско божанство, бог риба и рибарења, али заштитник жита рица код Западних Семита.

⁷⁷ Мари данашњи Тал ал Харири, град у средњем току Еуфрата, под заштитом бога Дагана.

⁷⁸ Тутул и овај град се налазио у средњем току Еуфрата и такође је, као и Мари, био под заштитом бога Дагана.

⁷⁹ Тишпак акадски бог, заштитник града Ешнуне.

⁸⁰ Ниназу сумерски бог подземног света и бог излечења, син Енлила.

⁸¹ Еулмаш храм посвећен богињи Иштар у Акаду.

⁸² Акад престоница Саргона И, у северној Месопотамији.

⁸³ Ашур ће касније постати првобитна престоница Асираца, од XIV века пре нове ере, када почиње да јача њихова држава, али ће они истим именом назвати и своје највише божанство.

⁸⁴ Емесмес храм богиње Иштар у Ниниви.

⁸⁵ Нинива данашњи Мосул, асирски град и престоница Асирије од VIII века пре нове ере, прослављена у време цара Асурбанипала који је у њој образовао прву библиотеку на свету.

⁸⁶ Суму ла Ел Суму ла илу, Сумулаел, владар Прве вавилонске династије.

⁸⁷ Син мубалит Хамурабијев отац, пети владар Прве вавилонске династије.

ном, чији зраци обасјавају земље Сумера и Акада, владар који покорним држи све четири стране света, одабрани богиње Иштар ја сам.

(V 14 –24) Када је Мардук заповедио да праведношћу натерам људе да се долично опходе, ја утемељих истину и правду широм земље, и (тима) увеличах благостање свог народа.

(V 25) Од тог доба:

(Закони)

(V 26 – 32) (чл. 1) Ако⁸⁸ човек⁸⁹ оптужи другог човека за убиство, али оптужбу своју не може да докаже,⁹⁰ ко је тужио да се убије.⁹¹

⁸⁸ Све одредбе у законнику формулисане су тако да почињу кондиционалом *šumma (awilum...)* ако (човек...). Тај је образац формулисања прописа увео још Ур Намуов законик и поштовали су га и прихватили сви потоњи законници Месопотамије. О овој и другим карактеристикама древних законика више Алберт Вајс, „Неке карактеристике старих кодекса“, *Анали Правног факултета у Београду* 2/1969, 137 153; Émile Szlechter, „Les anciennes codifications en Mésopotamie“, *Revue internationale des droits de l'antiquité* 4/1957, 73 92; Herbert Petschow, „Zur Systematik und Gesetzestehnick im Codex Hammurabi“, *Zeitschrift für Assyriologie* 57/1965, 146 172.

⁸⁹ Реч *човек* у Хамурабијевом законнику односи се на припаднике вишег слоја вавилонског друштва *авилуме*, и законик се њима обраћа (*šumma awilum ако чо век...*). Уколико се неки члан или део члана односе на друге категорије становништва (нпр. на нижу категорију слободног становништва *мушкену*, или на робове *вар думе*), законик то изричито наглашава. Сходно времену у коме је настао разумљиво је што је законик окренут вишем слоју друштва и што његове одредбе карактерише правна неједнакост.

⁹⁰ О доказивању у Месопотамији више Georges Boyer, „La preuve dans les anciens Droits du Proche Orient“, *Recueil de la Société Jean Bodin*, t. XVI: „La preuve, les parties, Antiquité“, Bruxelles 1960, 61 87.

⁹¹ Хамурабијев законик почиње одредбама које се тичу судског поступка и судства. Тако почињу и најстарији европски законници, Гортински законик и Закон XII таблица. То није случајно. Сви поменути законници, на тај начин, истицали су значај судства, јер је управо од судија зависило у којој мери и којом брзином ће законик допрети у народ и бити примењиван и поштован. О судском поступку и најважнијим кривичним делима у Хамурабијевом законнику вид. Émile Szlechter, „La procédure accusatoire en droit suméro babylonien“, *Revue internationale des droits de l'antiquité* 16/1969, 73 102; Russ VerSteeg, *Early Mesopotamian Law*, Durham 2000, 51 65; R. Westbrook, (2003), 366 376. Иначе, у напоменама уз превод, испратиће се уобичајена подела одредаба законика у пет већих целина (1. одредбе о судском поступку, 2. део посвећен својинским и облигационим односима и кривичним делима против имовине, 3. део посвећен браку, породици, наследству и кривичним делима против породице и полног морала, 4. одредбе везане за кривичноправну материју, и 5. део посвећен радним односима). Наравно, има и другачијих подела садржине Хамурабијевог законика, а као илустрација може да послужи подела коју је дао ФерСтиг (*VerSteeg*): 1. Procedure (1 5); 2. Property (6 25); 3. Military (26 41); 4. Land & Agriculture (42 65); 5. Miscellaneous Gap Provisions (29 sections, gap a cc); 6. Principal & Agent (100 112); 7. Debts & Bailment (113 126); 8. Family Law (127

(V 33 – 56) (чл. 2) Ако човек оптужи другог човека за врачање, али нема доказа против њега, онај који је оптужен да се бави врацбинама отићи ће на божји суд Реке,⁹² он ће уистину бити подвргнут божјем суду Реке; ако га Река узме, ко га је оптужио узеће његов сав иметак; ако ли Река покаже да је невин и сачува га, онај који му је врачање подметнуо да се убије: онај који се подвргао божјем суду Реке узеће сво имање свог оптужитеља.

(V 57 – 67) (чл. 3) Ако човек иступи и подмукло сведочи оптуживши другог за недело које спада у највећа зверства, али оптужбе своје не може да докаже, такав човек да се убије.

(V 68 – VI 5) (чл. 4) Ако он иступи и (лажно) сведочи о (случају у коме се казна изриче у) брашну или житу, њему ће се одмерити казна у том случају.

(VI 6 – 30) (чл. 5) Ако судија (води спор и) изнесе своју одлуку, донесе пресуду или своје мишљење запечаћено похрани, ако (потом) своју одлуку измени, биће оптужен и осуђен такав судија, јер је већ донету одлуку преиначио, на казну дванаест пута грђу од оне првобитно изречене; а поврх тога, биће отеран са судијске столице и никада више у процесу неће седети са судијама.

(VI 31 – 40) (чл. 6) Ако човек украде драгоцености које припадају боговима⁹³ или двору, такав човек да се убије, такође и онај који од њега украдене ствари прими да буде убијен.⁹⁴

(VI 41 – 56) (чл. 7) Ако човек буде прибавио⁹⁵ сребро, злато, роба, робињу, вола, овцу или магарца, или ма шта друго, од нечијег

195); 9. Personal Injury (196 214); 10. Professional Wages and Liability (215 277); 11. Sale of Slevs (278 282), R. VerSteeg, 33.

⁹² Божји суд је било једно од ирационалних доказних средстава у многим ар хаичним правима. У Хамурабијевом законнику помиње се као Божји суд реке. Опту жени се бацао у Еуфрат. У семитском свету, ако би особа потонула, „ако би је Река узела“, сматрало се да је невина, а уколико би плутала по површини сматрало се да је њена кривица доказана. Међутим, у држави Мари и у Вавилону прихваћен је потпуно супротан став. Наиме, ако би се особа подвргла суду Реке, бачила у реку и одржавала се на површини, ослобађана је сваке оптужбе, а уколико би нестала у води Еуфрата, сматрало се, не само да су Богови доказали њену кривицу, већ и да је казна извршена и правда задовољена. Вид. више Frank Charles Fensham, „Ordeal by battle in the ancient Near East and the Old Testament“, *Studi in onore di Edoardo Volterra*, VI, Milano 1971, 127.

⁹³ Тј. храму или светилишту.

⁹⁴ У другом делу, од 6 до 126 прописа, Хамурабијев законик се углавном бави сложеним питањима везаним за имовинске односе, стварним и облигационим правом, али и неким кривичним делима против имовине.

⁹⁵ Ранији преводи Хамурабијевог законика (Марковић, Вишић, Куртовић, Полић) су на овом месту, без двоумљења, уместо овде искоришћеног глагола *при бавити* употребљавали глагол *купити*. У свом преводу на енглески језик, Марта

сина или нечијег роба, без сведока или уговора, или (какве) ствари прими (од њих) на чување, такав човек је лопов, и да се убије.⁹⁶

(VI 57 – 69) (чл. 8) Ако човек украде вола, овцу, магарца, свињу или чамац, ако они припадају било боговима било двору, платиће тридесетоструко; ако припадају једном *мушкену* накнадиће десетоструко (њихову вредност); ако лопов нема шта да понуди, нека буде убијен.

(VI 70 – VII 47) (чл. 9) Ако човек који тврди да је изгубио неки свој иметак, пронађе га код неког другог човека, али овај код кога је пронађена ствар изјави: „Продавац ми је продао, ја сам је купио од њега у присуству сведока“, а власник изгубљене ствари изјави: „Могу да доведем сведоке који ће потврдити да је то мој изгубљени иметак“, (и онда ако) купац доведе продавца који му је (ствар) продао и сведоке у чијем присуству је платио, а и власник изгубљене ствари предочи сведоке који могу да препознају његов изгубљени иметак – судије нек испитају случај, и ако сведоци у чијем присуству је куповина обављена и сведоци који могу да препознају изгубљену ствар све чињенице које су им познате изрекну пред богом,⁹⁷ онда је продавац лопов и нека буде убијен; власник изгубљеног иметка нека узме своје изгубљене ствари, а купац нека од продавчевог имања узме своје сребро које је одвагао и дао.⁹⁸

Roth (*Roth*), на чији се превод у највећој мери ослањамо, употребила је глагол *to purchase*, свесно избегавајући директнији глагол *to buy*. Чини се да то није случајно, јер се у конкретном члану говори о могућој злоупотреби малолетних лица и робова, дакле особа са делимичном пословном способношћу, а то се може постићи на више начина: и куповином (када, доводећи невешто лице у заблуду, неко плати мању цену од реалне), али и продајом (када на исти начин, користећи описану ситуацију, неко ствар прода по далеко вишој цени од уобичајене), а све то без уговора или сведока. Такође, може бити речи и о другим правним пословима, нпр. трампи, или позајмици, који могу прибавити корист лицу које тргује са малолетником или робом. Имајући у виду чињеницу да Хамурабијево време не познаје суптилни правнички речник и прецизне дефиниције правничких појмова, чини се да је *прибавити* далеко прикладнији термин од ранијег *купити*. Иначе, још ваља напоменути да из ражена тежња за правичношћу и идеја заштите слабијих толико присутна у овом члану Хамурабијевог законика, представљају можда најважније одлике свих сачуваних клинописних законика, почевши од Ур Намуовог законика па све до далеко заосталијег Хетитског или Асирског законика.

⁹⁶ О специфичним моментима код вавилонске купопродаје и заштити од евикције, више Georges Boyer, „Nature et la formation de la vente dans l’ancien droit babylonien“, *Revue internationale des droits de l’antiquité*, II/1953, 45 85; исти, „Les articles 7 et 12 du Code de Hammurabi“, *Mélanges Georges Boyer*, II, Paris 1965, 15 29.

⁹⁷ Тј. заклетвом у храму потврде наводе и једне и друге стране.

⁹⁸ Први пут у историји права, колико је до сада познато, у овом члану јавља се идеја одговорности за правне недостатке ствари, односно заштите од евикције, која

(VII 48 – 61) (чл. 10) Ако купац не доведе продавца који му је продао (изгубљену ствар) или не прикаже сведоке пред којима је обављена куповина, а власник изгубљеног иметка доведе своје сведоке који препознају његов изгубљени иметак, онда је купац лопов, и нека буде убијен; власник изгубљене ствари узима свој изгубљени иметак.

(VII 62 – VIII 3) (чл. 11) Ако власник изгубљене ствари не може да пружи сведоке који ће је препознати, он је лажов, он је заиста ширио злонамерне оптужбе и нека буде убијен.

(VIII 4 – 24) (чл. 12) Ако је продавац (у међувремену) отишао за својим усудом,⁹⁹ купац ће од продавчевог имања узети петоструко колико је платио.

(VIII 14 – 24) (чл. 13) Ако човек није у могућности да доведе сведоке, судије ће му, продуживши (рок), омогућити да то учини у наредних шест месеци, али ако ни по истеку шест месеци не успе да их приведе, такав човек је лажов, и (нека) он сноси казну предвиђену за тај случај.

(VIII 25 – 29) (чл. 14) Ако човек отме туђе дете, нека буде убијен.

(VIII 30 – 36) (чл. 15) Ако човек омогући дворском робу или дворској робињи, робу или робињи једног мушкенау да побегне кроз главну градску капију, нека буде убијен.

(VIII 37 – 48) (чл. 16) Ако човек пружи заклон одбеглом робу или робињи, било да припадају двору или једном мушкенау, (скрије их) у својој кући, и не прокаже их када гласник јавно обзнани (њихов нестанак), такав домаћин да се убије.

(VIII 49 – 58) (чл. 17) Ако човек ухвати одбеглог роба или робињу на отвореној земљи,¹⁰⁰ и врати господару, власник роба (или робиње) нека плати два шекела сребра.¹⁰¹

је данас присутна у свим развијеним правним системима. Одговорност за правне недостатке ствари подразумева постојање права неког лица које искључује, умањује или ограничава пуноважно стицање ствари од стране неког другог лица купца, док заштита од евикције подразумева право тог другог лица купца на надокнаду штете.

⁹⁹ Тј. ако је преминуо.

¹⁰⁰ Мисли се на робове којима нико није пружио уточиште, и који су се сами крили, тражећи скровиште у природи, по шумама, пољима, шикарама...

¹⁰¹ Вавилонски новац је, заправо, било сребро и све цене су биле изражене у одређеним количинама сребра. Већа јединица била је мина сребра (око 500 g), а мања је била шекел. Једна вавилонска мина садржавала је 60 шекела сребра, док је хетитска мина сребра имала 40 шекела. Занимљиво је да су и у античкој Грчкој биле коришћене поменуте вавилонске мере (једна мина 60 шекела сребра, један талант 60 мина).

(VIII 59 – 67) (чл. 18) Ако роб одбије да открије име свог господара, човек нека га преда двору, који ће га подробно испитати и вратити власнику.¹⁰²

(VIII 68 – IX 4) (чл. 19) Ако (човек) задржи (таквог) роба у свом дому и овај касније буде откривен на његовом имању, такав човек нека буде убијен.

(IX 5 – 13) (чл. 20) Ако роб успе да измакне (из руку) човеку који га је ухватио, тај човек да се закуне богом пред власником роба, и биће ослобођен (сумње).

(IX 14 – 21) (чл. 21) Ако човек провали у (туђу) кућу, они¹⁰³ нека га убију и обесе га баш на том месту.

(IX 22 – 27) (чл. 22) Ако човек опљачка (неког) и буде ухваћен, нека буде убијен.

(IX 28 – 45) (чл. 23) Ако пљачкаш не буде ухваћен, опљачкани пред богом треба да посведочи колики је губитак претрепео: и насеље и старешина насеља на чијој земљи је пљачка извршена надокнадиће му отето.¹⁰⁴

(IX 46 – 50) (чл. 24) Ако је (током пљачке) недужни човек изгубио) живот, насеље и старешина насеља ће одмерити и његовој родбини дати 60 шекела сребра.

¹⁰² Роб ће, вероватно, на двору бити подвргнут тортури да би признао ко му је власник, што имајући у виду обавезни начин давања исказа робова у много каснијем атинском судском поступку, није немогуће претпоставити. За Атину вид. референтно дело Gerhard Thür, *Beweisführung vor den Schwurgerichtshöfen Athens, Die Proklesis zur Basanos*, Wien 1977, а на нашем језику Sima Avramović, „Tortura nad robovima svedocima i sudski postupak u drevnoj Atini“, *Istražne radnje i pomoćna sredstva u sudskim postupcima kroz povijest* (ur. M. Gardaš), Osijek 2010, 1–13. То би значило да Хамураби заправо појединцима брани самовласно узимање правде у своје руке и забрањује слободном човеку да он сам, мимо законите процедуре, мучи роба. То је можда једна у низу мера којима је овај енергични владар покушао да сузбије и ограничи самопомоћ. Такође, ова одредба, овако протумачена, потпуно је у складу са положајем робова у Вавилону који нису били потпуно обесправљени и препуштени на милост и немилост слободним људима.

¹⁰³ Они мисли се на судије. То је још једна потврда Хамурабијевог настојања да што доследније спроведе своју борбу против самовлашћа и самопомоћи. Када год Хамурабијев законик буде користио заменицу *они*, то ће се односити на судије.

¹⁰⁴ Један од ретких прежитака давних времена присутан у Хамурабијевој за конику је, додуше у веома ограниченом обиму, присуство колективне одговорности, која из разлога правичности, у овом члану замењује индивидуалну одговорност. Ово је само још један доказ у прилог тврдњи да се у оријенталној правној традицији о солидарности и правичности водило много више рачуна него у западној правној традицији. У остале реликте предржавног уређења које сусрећемо у овом законнику могу се убројати и присуство талиона (што такође може имати директне везе са чистом идејом правичности, чак математички изражене у виду потпуне једнакости, која се постиже узвраћањем истом мером) и задржавање самопомоћи.

(IX 51 – 65) (чл. 25) Ако пожар букне у нечијој кући и човек који прискочи у помоћ полакоми се на ствари у тој кући и узме из куће домаћинове ствари, такав човек да се баци у исту ту ватру.

(IX 66 – X 12) (чл. 26) Ако тешко или лако наоружани (*илку*)¹⁰⁵ ратник коме је наложено да иде у ратни поход, не оде, или унајми другог и пошаље најамника као своју замену, такав тешко или лако наоружани ратник да буде убијен; онај ко је дојавио против њега нека преузме сво његово имање.¹⁰⁶

(X 13 – 29) (чл. 27) Ако тешко или лако наоружани (*илку*) ратник буде заробљен на ратном походу, и ако његово поље и његов воћњак буду дати другоме који је преузео његову обавезу, ако се он (тешко или лако наоружани *илку* војник) врати у своје место, њему нека буду враћени његово поље и његов воћњак и он ће наставити да извршава своје обавезе.

(X 30 – 40) (чл. 28) Ако тешко или лако наоружани (*илку*) ратник буде заробљен на ратном походу, а његов син је дорастао да преузме очеву дужност, поље и воћњак нека буду додељени њему и он ће извршавати очеву обавезу.

(X 41 – 50) (чл. 29) Ако је његов син премлад и још не може да преузме очеву дужност, једна трећина поља и воћњака нека се додели његовој мајци, и његова мајка ће га одгојити.

(X 51 – XI 4) (чл. 30) Ако тешко или лако наоружани (*илку*) ратник запустити своје поље, воћњак или кућу због својих војних дужности и потом му се изгуби траг, а други неко преузме његово поље, воћњак, или кућу и успе га да задржи и да обавља његове дужности три године – ако се тада онај врати и затражи (натраг) своје поље, воћњак или кућу, да му не буде дато: онај ко је преузео имање и вршио своју дужност наставиће да је обавља и (задржаће имање).¹⁰⁷

(XI 5 – 12) (чл. 31) Ако га није било само годину дана и онда се врати, његово поље, воћњак и кућа биће му враћени, и он ће наставити да обавља своју дужност.

¹⁰⁵ Илку ратници су од владара за вршење војне службе добијали земљишни посед (*илку*) којим су управљали све док би трајала њихова служба. Илку посед се могао наследити само ако би син илку ратника преузео очев позив.

¹⁰⁶ Чл. 44 говори о једном од најтежих кривичних дела у свакој држави издаји, која се по правилу кажњавала смртном казном. Међутим, у иначе дале ко заосталијем, али и млађем, Хетитском законнику, наилазимо на одредбу сличне диспозиције, али се тамо такав случај, да човек избегне војну обавезу тиме што пошаље замену најамника, није сматрао издајом и није повлачио за собом никакву казну.

¹⁰⁷ Овим чланом Хамураби уводи идеју коју је знатно касније римско право дефинисало појмом одржај (*usucapio*), као основ стицања апсолутних права и одређује рок од три године. То је приближно роковима одржаја из каснијих развијених правних система (који се ослањају на римски *usucapio*).

(XI 13 – 38) (чл. 32) Ако тешко или лако наоружаног (*илку*) ратника који је заробљен на ратном походу, *дамкар*¹⁰⁸ избави (плативши откуп за њега) и врати га (живог) у град, ако има довољно свог (личног) иметка, сам ће платити откуп; ако није довољно имућан да сам (накнади) откупнину, платиће храм његовог града; ако ни храм нема довољно средстава да га откупи, двор ће платити; али његово поље, воћњак или кућа нека се не дају за откуп.

(XI 39 – 50) (чл. 33) Ако војни заповедник или његов помоћник (док окупљају војску) изузме од обавезе неког и прихвати и поведе замену¹⁰⁹ у ратни поход, такав заповедник или помоћник нека буде убијен.¹¹⁰

(XI 51 – 64) (чл. 34) Ако војни заповедник или његов помоћник одузму штогод из куће војника, ако га тлаче и (понижавају), ако га дају у најам, ако га предају моћном у судском процесу, или ако заплене поклон који му је владар дао, такав војни заповедник или његов помоћник нека буде убијен.

(XI 65 – XII 4) (чл. 35) Ако човек буде купио од (*илку*) војника било говеда, овце или козе које му је краљ доделио, он ће изгубити своје сребро.¹¹¹

(XII 5 – XII 9) (чл. 36) (Поред тога) поље, воћњак, ни кућа тешко или лако наоружаног (*илку*) ратника или државног закупца да није на продају.

(XII 10 – 21) (чл. 37) Ако човек буде купио поље, воћњак, или кућу од тешко или лако наоружаног (*илку*) ратника, или од државног закупца, његова плочица биће безвредна (и да се разбије)¹¹² и он ће изгубити своје сребро; поље, воћњак или кућа да се врати власнику.

(XII 22 – 30) (чл. 38) (Поред тога) тешко или лако наоружани (*илку*) ратник, или државни закупца нека исправом не преписује жени или ћерки ни део поља, воћњака или куће (које је добио) за вршење својих обавеза, нити то може учинити да би намирио неки неподмирени дуг.

¹⁰⁸ Рот га преводи са *merchant*, али чини се упутније оставити изворну реч *дамкар*. Наиме, дамкари су припадали највишем слоју вавилонског друштва, били су банкари, чак и државни трговачки путници, али и више од тога. Били су укључени и у дипломатске активности и, судећи баш према овом члану, били су и цареви изасланици са специјалним пуномоћјем да у његово име откупљују авилуме из заробљеништва сопственим средствима, а потом би им се, по повратку у Вавилон, учињени трошкови рефундирани.

¹⁰⁹ Тј. најамника.

¹¹⁰ Још један члан који говори о издаји, чему се очигледно поклањала особита пажња.

¹¹¹ Изгубиће свој новац, јер предмети који су саставни део илку поседа нису у промету.

¹¹² Његов уговор ће бити неважећи.

(XII 31 – 38) (чл. 39) Он може да исправом препише жени или ћерки или да дајући намири неки неподмирени дуг, само поље, воћњак, или кућу које је сам стекао и прибавио.¹¹³

(XII 39 – 48) (чл. 40) (Међутим), велика посвећеница,¹¹⁴ дамкар, или ма који држалац поља¹¹⁵ који има своје посебне дужности, може да прода своје поље, воћњак или кућу; купац преузима обавезу коју поље, воћњак или кућа носи са собом.

(XII 49 – 62) (чл. 41) Ако човек трампом добије поље, воћњак или кућу тешко или лако наоружаног (*илку*) ратника или државног закупца и приде дода сребра због разлике (у вредности), тешко или лако наоружани (*илку*) ратник да узме натраг своје поље, воћњак или кућу, и нека задржи (сребро) које је му је дато.

(XII 63 – XIII 5) (чл. 42) Ако човек закупи поље, али на њему не засеје жито, они нека га оптуже и осуде зато што није обавио потребан рад на пољу, и нека му се одреди да власнику поља накнади жито према уроду који је донела суседова жетва.¹¹⁶

¹¹³ Законик јасно разликује својину као апсолутну власт над ствари (како би данас рекли правници), која укључује као овлашћење не само употребу и прибирање плодова, већ и отуђење (чл. 39), као и (несметану) државину, код које могућност отуђења не припада држаоцу, већ искључиво власнику ствари (чл.35 38).

¹¹⁴ Израз *надиту* којим се означава посвећеница односио се, према мишљењу већине старијих аутора, на жене које су се бавиле светом (религиозном) проституцијом. Међутим, новија истраживања (*Jeyes, Assante, Henshaw, Stuckey*) показују да су надиту биле жене високог друштвеног статуса (у Сипару су оне не ретко биле краљевског и аристократског порекла), посвећене храму, а углавном су морале да воде рачуна о својој честитости, и нема доказа који би њихове дужности повезивале са обредним сексом. С обзиром на чињеницу да је у Старом вавилонском царству постојала хијерархија посвећеница и различити називи за њих (вид. на при мер, чл. 110), надиту се, чини се, најприближније преводи са „велика посвећеница“. Више о *надиту* и другим врстама посвећеница у Месопотамији Rivkah Harris, „The *Naditu* laws of the Code of Hammurapi in praxis“, *Orientalia* 30/1961, 164 169; исти, „The organization and administration of the cloister in ancient Babylonia“, *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 6, 2/1963, 121 157; Ulla Jeyes, „The *Naditu* Women of Sippar“, *Images of Women in Antiquity* (eds. A. Cameron, A. Kuhrt), London 1993, 260 273; Richard A. Henshaw, *Female & Male, the Cultic Personnel: The Bible and the Rest of the Ancient Near East*, Pickwick 1994; Julia Assante, „The kar.kid/[kh]aramtu, Prostitute or Single Woman? A Reconsideration of the Evidence“, *Ugarit Forschungen* 30/1998, 5 96; Hennie J. Marsman, *Women in Ugarit and Israel: Their Social and Religious Position in the Context of the Ancient Near East*, Leiden 2003; Johanna H. Stuckey, „Ancient Mother Goddesses and Fertility Cults“, *Journal of the Association for Research on Mothering*, 7, 1/2005, 32 44; иста, „Sacred Prostitutes“, *MatriFocus* 5, 1/2005, <http://www.matrifocus.com/SAM05/spotlight.htm>; Joan Goodnick Westenholz, „Tamar, Qadesa, Qadistu, and Sacred Prostitution in Mesopotamia“, *The Harvard Theological Review*, 82, 3/1989, 245 265.

¹¹⁵ Односи се на имање које је држава доделила појединим лицима за вршење одређене службе.

¹¹⁶ Закупац ће бити осуђен на основу објективне одговорности, односно није била потребна кривица закупца, него је било довољно само постојање узрочно

(XIII 6 – 16) (чл. 43) Ако он не обрађује поље и остави га запуштеног, нека власнику поља накнади жито према уроду који је донела суседова жетва, и нека узоре и издрља поље које је запустео и нека га врати власнику.

(XIII 17 – 34) (чл. 44) Ако човек закупи претходно запуштено поље на три године са намером да га уподоби за обраду, али буде немаран и не оспособи га, у четвртој години ће га узорати, окопати, издрљати и вратити власнику; и преко тога, одвагаће и предаће му 3000 сила¹¹⁷ жита на сваких 18 икуа¹¹⁸ (поља).

(XIII 35 – 46) (чл. 45) Ако човек преда своје поље закупцу и прими закупнину за своје поље, ако затим бог олује Адад опустоши поље или бујица однесе летину, губитак је само закупчев.

(XIII 47 – 57) (чл. 46) Ако он (власник поља) не прими закупнину (пре непогоде која ће уништити његово поље) или да поље у закуп погодивши се за половину или трећину (летине), обрађивач и власник ће поделити што год се од жита сачува у договореним уделитема.

(XIII 58 – 70) (чл. 47) Ако наполичар објави да има намеру да обрађује поље (још годину дана), јер у претходној години није покрио учињене трошкове, власник поља да не приговара; исти (човек) обрађиваће његово поље, а он нека узме (свој удео) жита по жетви како је уговором решено.

(XIII 71 – XIV 17) (чл. 48) Ако човек има доспели дуг (због чега је оптужен), и бог олује Адад опустоши поље, или бујица однесе летину, или због суше не роди жито, за ту годину он неће дати жито власнику дуга; за ту годину нека се дуг отпише из таблице, и нека ни камате не даје за ту годину.

(XIV 18 – 44) (чл. 49) Ако човек узајми сребро од дамкара и препусти му поље спремно за сетву жита или сусама¹¹⁹ (у залог за свој

последичне везе између закупчеве радње и штете која је настала, која је у овом случају очигледна. У погледу закупчеве радње, у Хамурабијевом закону се први пут јавља идеја да деликт или штета могу настати услед нечињења, а не само услед одређеног недозвољеног чињења. Поред овог члана, накнада штете настале услед нечињења помиње се и у још неколико чланова, нпр. чл. 43, 44, 53 и 251. О одговорности у Хамурабијевом закону, вид. Pierre S. J. Maon, „Notes sur la responsabilité dans le Code Hammurabi“, *Studi in onore di Edoardo Volterra*, VI, Milano, 1971, 491 527.

¹¹⁷ *Сила* *qu*, мера за запремину, једна сила отприлике одговара једном литру, а у њу стаје 60 шекала. У члану поменутих 3000 сила је 50 *барига* (барига је око 60 литара), односно 10 *кура* (кур износи око 300 литара) жита.

¹¹⁸ *Ику* је месопотамска мера за површину, и она износи око 3600m², тј. око 0,36 ha. У члану поменутих 18 икуа чине један *бур*, који износи око 6,5 ha. Значи да ће несавесни купац на сваких 6,5 ha поља морати да исплати накнаду од 3000 литара жита.

¹¹⁹ Рог напомиње да је можда реч о лану, а не о сусаму,

дуг) и каже му: „Ти обрађуј поље, прикупи и узми све што роди“, ако онда обрађивач узгоји било жито било сусам на том пољу, у време жетве власник поља нека узме (сав) род жита или сусама, и нека одмери трговцу жита у вредности добијеног сребра, и нека урачуна камату и трошкове обраде поља.¹²⁰

(XIV 45 – 55) (чл. 50) Ако он (дамкару у залог за свој дуг) препусти поље које је већ преорано и засејано било житом било сусамом, (о жетви) само ће власник узети (сав) род жита или сусама и одмериће вредност дуга и камате и дати дамкару.

(XIV 56 – 66) (чл. 51) Ако нема да врати сребро, нека дамкару, у складу са царском одлуком, одмери било жито било сусам у пијачној вредности сребра и камате.

(XV 1 – 6) (чл. 52) Ако обрађивач не буде узгојио жито или сусам на пољу, то нека не промени његов уговор.

(XV 7 – 20) (чл. 53) Ако је човек немаран у одржавању свог насипа који штити његово поље и занемари га, и онда настане отвор кроз који вода покуља и однесе (наводњавањем створено) заједничко плодно тле, човек на чијем је насипу настао отвор да накнади (суседима) жито чији је губитак проузроковао.

(XV 21 – 30) (чл. 54) Ако не може да накнади жито, они ће га продати заједно са имањем, и они чија је земља поплављена и (чије) жито је однела бујица нека деле (добијено).

(XV 31 – 38) (чл. 55) Ако човек спроведе (у своје поље) канал за наводњавање и немарно допусти да вода однесе суседово поље, нека одмери и преда (онолико) жита (колико) одговара суседовом (уобичајеном) уроду.

(XV 39 – 45) (чл. 56) Ако човек отвори (запреку и пусти) воду и она однесе све што је на суседовом пољу одрађено, он нека одмери и преда 3000 сила за сваких 18 икуа (поља).

(XV 46 – 64) (чл. 57) Ако пастир не постигне договор са власником поља да (тамо) напаса своје овце и козе, и без дозволе власника поља пусти овце и козе на испашу, власник поља ће пожњети своје

¹²⁰ Овај члан показује колико је залагање непокретности у Старом вавилонском царству било повољније по дужника и самим тим напредније и ближе савременим решењима, него што су то били првобитни облици залагања непокретности у старој Грчкој (*prasis epy lysei*) и старом Риму (фидуција, *pignus*), код којих је својина на заложеној ствари прелазила на повериоце. У Вавилону својина на непокретности ниједног тренутка не прелази на повериоца (зајмодавца) и Хамурабијев законик управо на томе инсистира. Он чак не дозвољава повериоцу да он сам скупља летину, имајући у виду могућност да он може да присвоји више него што му припада или да може да умањи приход од жетве. Због тога Хамураби повериоцу препушта обраду и коришћења поља (*usus*), али му не даје ни право отуђења (*abusus*), али ни право прибирања плодова (*ususfructus*), већ само право да намири своја потраживања.

поље, а пастир који је напасао овце и козе без дозволе власника поља нека му преко тога да 6000 сила жита за сваких 18 икуа (поља).¹²¹

(XV 65 – XVI 3) (чл. 58) Ако овце и козе, које напусте заједничко наводњавање земљиште када заставице обзнане завршетак испаше вијорећи се око главне градске капије, пастир пусти у поље и дозволи им да обрсте поље, (тај) пастир нека буде чувар (тог) поља и по жетви нека одмери и преда власнику поља 18.000 сила жита за сваких 18 икуа поља.¹²²

(XVI 4 – 9) (чл. 59) Ако човек обори палму урме у туђем воћњаку без дозволе власника воћњака, нека одмери и преда 30 шекела сребра.

(XVI 10 – 26) (чл. 60) Ако човек да поље баштовану да на њему засади урме и баштован подигне воћњак, он ће га неговати четири године; пете године, власник воћњака и баштован нека поделе урод на једнаке делове; власник воћњака нека бира и своју половину узме први.

(XVI 27 – 33) (чл. 61) Ако баштован не доврши засад (воћњака) на пољу, и остави један део неискоришћен, нека буде урачунат у његов удео.

(XVI 34 – 47) (чл. 62) Ако не посади урме на пољу које му је дато, ако је то плодно обрадиво земљиште, баштован нека одмери и преда власнику поља (сребра у вредности) предвиђеног уroda за сваку годину у којој је (поље) остављено необрађено према суседовом уроду; преко тога, нека обави све потребне послове на пољу и врати га власнику.¹²³

(XVI 48 – 57) (чл. 63) Ако је то необрађено земљиште, он нека обави потребне радове на пољу и врати га власнику, и нека (му) преко тога одмери и преда 3000 сила жита за сваких 18 икуа поља за сваку годину.

(XVI 58 – 70) (чл. 64) Ако човек уступи свој воћњак (засађен урмама) баштовану на опрашивање, докле год баштован буде држао воћњак, нека власнику воћњака даје две трећине уroda, а он нека се задовољи трећином.

(XVI 71 – XVII 1) (чл. 65) Ако баштован не опрашује (палме урми које чине) воћњак и тако упропасти урод, баштован нека одмери и преда власнику воћњака (сребра у вредности) уroda у складу са приносом суседовог воћњака.

¹²¹ То чини око 6 тона жита за сваких 6,5 ha земљишта.

¹²² Око 18 тона жита за сваких 6,5 ha земљишта.

¹²³ О својини у Вавилону више Guillaume Cardascia, „Le concept babylonien de la propriété“, *Revue internationale des droits de l'antiquité* 6/1959, 19 32.

(P ii 1 – 18; Q iii 1 – 27) (недостајући члан а)¹²⁴ Ако човек узајми сребро од дамкара и његов дамкар га сили да му плати, а он нема чиме да му врати (дуг), и уместо тога му уступи воћњак по опрашивању и каже му: „Узми све урме које роде у воћњаку за отплату свог сребра“, дамкар да се не сложи; власник сам нека обере узреле урме из свог воћњака, нека задовољи дамкара сребром и каматом у складу са одредбама уговора, и нека само власнику припадне вишак урми из његовог воћњака.

(P ii 19 – 23) (недостајући члан b) Ако човек намерава да гради кућу и његов сусед...

(P i 1– 6 и B 1 – 8; Q iv 1 – 15) (недостајући члан c) [Ако...] му он не да [...] по цени; ако намерава да житом, сребром, или чим другим прибави жељену кућу која је оптерећена службом¹²⁵ и припада суседовом имању, он ће изгубити све што буде дао; кућа нека буде враћена власнику. Ако та кућа није оптерећена службом, он ће моћи да је купи; нека да жито, сребро или шта друго за ту кућу.

(Q iv 16 – 21) (недостајући члан d) Ако човек ради на суседовом необрађеном земљишту без суседовог допуштења, у кући [...] његов сусед [...]

(P iii 1 – 9; R i 1 – 12) (недостајући члан e) [Ако ... човек] упозори [власника трошне куће]: „Ојачај свој урушени зид; они могу да прескоче преко твог зида и преко твоје куће провале у моју“, или ако (затражи од) власника запушеног плота: „Поради на свом запушеном плоту; они могу да провале у моју кућу преко твог запушеног плота“, и обезбеди сведоке – ако лопов [провали] прескачући трошни зид, нека му власник [трошне куће накнади све што је изгубљено] ускакањем; ако [лопов провали кроз отвор на запушеном плоту], власник [запушеног плота] нека му накнади све [што је изгубљено...]; ако [...]

(R ii 1 – 4) (недостајући члан f) [Ако...] кућа [...]

(P ii 1 – 18; R ii 5 – 13) (недостајући члан g) Ако [човек изда кућу ... и] ако му закупац плати пун износ сребра за годишњи најам, а онда власник куће нареди закупцу да напусти кућу пре истека пуног

¹²⁴ С оригиналног текста Ханурабијевог законика, тј. стеле која се чува у Лувру, тешко је оштећен (избрисан) део текста који обухвата чланове 66–99. Одређени чланови су захваљујући пронађеним преписима реконструисани, али, пошто им се не може утврдити тачан редослед, у преводу Марте Рот, којим се поглавито служи мо, не наводи се број члана, већ само слово као ознака члана, после чега следи део или потпуни текст недостајућег члана. У првој загради наведена је ознака извора на основу кога је извршена реконструкција

¹²⁵ Значи да је кућа добијена под раскидним условом да њен држалац обавља одређену врсту службе за владара који му је кућу доделио (најчешће се ради о војничком, илку поседу) и, самим тим, кућа није у промету и не може се отуђити.

рока закупа, нека власник куће, зато што је истерао закупца из своје куће пре истека пуног рока закупа, изгуби сребро које му је закупца дао.

(T i 3 – 15) (недостајући члан h) [Ако] закупца намерава да купи [кућу једног мушкена...] обавезе (које проистичу) из закупа нека подмири, да би могао да прибави кућу једног мушкена, [...] које ће положити [...] нека их положи [...]; ако је ван земље [...] једног мушкена; ако не прибави (кућу) [нека изгуби сребро које је] узео и [нека кућа мушкена буде враћена] њеном власнику.

(T i 16 – ?) (недостајући чланови i, j, k) [...]

(T i ? – ii 5) (недостајући члан l) [Ако човек узајми сребро...] нека му одмери и врати сребро са каматом по жетви; ако нема ништа да врати, [нека му преда] ма шта од свог имања, ма коју робу или жито; ако има да врати, [...]

(T ii 6 – 13) (недостајући члан m) Ако дамкар који за [...] ... за пет шекела сребра [...] не изда му запечаћену таблицу [...] ... син тог човека... онај... нека га они убију.

(T ii 14 – 18) (недостајући члан n) Ако роб неког човека [...] он нека одмери и преда 20 шекела сребра, и нека тај роб [...] доврши... нека буде убијен.

(T ii 19 – 26) (недостајући члан o) [Ако] човек [...] другог човека [...] сребра [...]

(T ii 27 – iii 5) (недостајући чланови p, q) [...]

(T iii 6 – 23) (недостајући члан r) [Ако...] да би [...] наднице [...] сребра [...]; ако тај човек који [...] не буде [...] нека изгуби сребро које је дао.

(S i 1 – 3; T iii 24 – 34) (недостајући члан s) Ако било роб било [робиња ... они нека га врате његовом] господару; ако [...] га претуче, они нека га не враћају његовом [господару].

(S i 4 – 12; T iii 35 – 40) (недостајући члан t) Ако дамкар да жито или сребро на зајам који вуче камату, нека узме 100 сила жита за кур као камату; ако да сребро на зајам који вуче камату, нека узме по 36 зрна јечма за сваки шекел сребра као камату.¹²⁶

(S i 14 – 27; T iii 41 – iv 7) (недостајући члан u) Ако човек који је узео зајам са каматом нема сребра којим би исплатио дуг, он (дамкар) нека узме жито и сребро у складу са царском одлуком и камату која

¹²⁶ То значи да је камата за жито (продуктивни зајам) била већа и износила је 33%, док је камата за сребро (потрошни зајам) била нижа и износила је 20 %. Исте каматне стопе прописивао је и Ешнунски законик. Видети и W. F. Leemans, „The Rate of Interest in Old Babylonian Times“, *Revue internationale des droits de l'antiquité* 5/1950, 7 34.

за годину износи 60 сила за један кур;¹²⁷ ако дамкар покуша да повећа камату (за сребро) [поистовећујући је са каматом за жито која износи 100 сила жита] за један кур,¹²⁸ [или на било који износ преко] 36 зрна јечма [за један шекел], нека изгуби све што је дао.

(S i 29 – 35; T iv 8 – 19) (недостајући члан v) Ако дамкар да жито или сребро под камату и онда узме [...] жито или сребро као камату у складу са његовом главницом, [...] жито или сребро, његову главницу и камату [...], таблица која [носи његов дуг да се разбије].

(S ii 1 – 8; T iv 20 – 39) (недостајући члан w) Ако дамкар [...] узме [...] камату и [...], потом не одузме што му буде исплаћено било у житу [било у сребру] колико год да [добие, или] не напише нову (преправљену) таблицу, или камату придода главници, такав дамкар нека врати двоструко жита колико је примио.¹²⁹

(S ii 10 – 21) (недостајући члан x) Ако дамкар да жито или сребро на зајам који вуче камату и када даје зајам укида на мери дајући мање тежине, а када га прима исплату он прихвата веће мере сребра или жита, [такав дамкар] нека изгуби [све што је дао].

(S ii 23 – 28) (недостајући члан y) Ако [дамкар] да [...] у зајам који вуче камату, [...] нека изгуби све што је дао.

(P rev. i 1–13; S ii 30 – 40) (недостајући члан z) Ако човек узајми жито или сребро од дамкара и (потом) нема ни жита ни сребра којим би отплатио дуг, али има друга добра, он ће у присуству сведока дати дамкару шта год му се нађе при руци, у износима чија вредност одговара размени; дамкар да не приговори; нека то прихвати.

(T rev. i 1 – 3) (недостајући члан aa) [Ако човек...] жели [...]

(S iii 1) (недостајући члан bb) [Ако ...] нека буде убијен.

(S iii 3 – 7) (недостајући члан cc) Ако човек да сребро другом човеку као улог у њихов ортачки ризични подухват, пред боговима нека деле на равне части било добит било губитак.

(Рад ће се наставити у наредном броју часописа)

¹²⁷ Што, с обзиром на однос мерних јединица, представља 20 %.

¹²⁸ Тј. 33%.

¹²⁹ Дамкар који буде примљене исплате рачунао као отплату камате, а није их урачунавао као отплату главнице па стога није издао нову таблицу са умањеним износом главнице, или преостале износе камата додаје главници, мораће да врати двоструко колико је примио.

Dr. Vojislav Stanimirović

Assistant Professor

University of Belgrade Faculty of Law

A NEW INSIGHT ON THE CODE OF HAMMURABI (I)

Summary

This paper offers the first complete translation of the Code of Hammurabi into Serbian, including about thirty reconstructed damaged norms of the original stela text (66–99), mainly following Martha Roth's edition. It also contains the author's comprehensive comments to the provisions of the Code, and his reflections on the most important innovations introduced by this Babylonian legal scripture. The author tries to perceive and analyze the complex nature of the Code from a new angle. The author calls attention to the unique blending of customs and law in the Code, as two substantially different sources of law. He stresses out the specific nature of the Code, which lies somewhere between the code in the full meaning of the word and a collection of judgements, as well as the substantial changes that were brought by the Code in the field of „social policy“ of the time. All of this may clearly show how much the contemporary legal culture owes to the Sumerian-Acadian legal tradition, represented by this Code at its best and to the fullest extent possible.

Key words: *Code of Hammurabi (Serbian translation). – Sources of law. – Law and Custom. – Babylon. – Sumerian-Acadian legal tradition.*